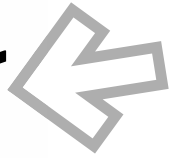

کودکان پیش دبستانی

و گونه‌های کتاب آموزشی (بخش ۱)

جمال‌الدین اکرمی

اشاره

آموزش دوران پیش‌دبستانی در آمادگی‌ها و مهدکودک‌های ایران، به گمان بسیاری از کارشناسان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، کامل‌ترین دوره‌ی آموزش کودک ایرانی (به مفهوم استمرار دوران کودکی تا ۱۸ سالگی) به شمار می‌رود؛ کودکانی که حداقل ۱۲ سال از دوران آموزش خود را در دبستان، راهنمایی، دبیرستان و ... پشت نیمکت‌های پرمشق و تکلیف می‌گذرانند.

نخستین دلیل برجستگی روند آموزش و پرورش پیش‌دبستانی در ایران را باید حضور مدیریت غیردولتی در کنار مدیریت دولتی، هم‌چون آموزش و پرورش و سازمان بهزیستی قلمداد کرد. مدیریت خصوصی، در زمینه‌ی انتخاب و جای‌گزینی کتاب‌های مورد نیاز خود، آزادی عمل بیشتری داشته است؛ امکانی که به فراخور آن، دست ناشران خصوصی را نیز در این رویکرد باز گذاشته است. گذشته از نگاه کیفی به کتاب‌های موجود در بازار کتاب، امکان رقابت نیز شرایطی را فراهم آورده است تا تنوع کتاب‌های آموزشی و غیر آن در این زمینه، بیشتر و فراگیرتر باشد.

دلیل دیگر این ادعا را باید در روش آموزش، یا به اصطلاح امروزی آن «فراگیری» مفاهیم موردنظر در مراکز پیش‌دبستانی جست‌وجو کرد؛ نهادهایی که در انتخاب روش‌های فراگیری نیز، به فراخور انتخاب کتاب و ارتباط‌های کاربردی آن، از آزادی عمل بیشتری نسبت به مدارس برخوردار هستند و منتظر تصمیم‌گیری نهادهای دولتی نمی‌مانند. این امکان به مدیریت خصوصی اجازه داده است، از کاربردی‌ترین روش‌ها در کار تعلیم و تربیت کودکان پیش‌دبستانی بهره گیرد.

۲۹۹۱۹۲

زمستان ۱۳۸۸

۴۶

تدوین «واحدهای کار»، در حال حاضر در دورترین و کوچکترین مراکز پیش دبستانی نیز به رسمیت شناخته شده است و استفاده از بازی و هنرهای کاربردی در گونه‌های متفاوت آن، به عنوان ابزاری شوق‌انگیز و کودک‌پسند برای فراگیری اهداف واحدهای کار، ناگزیر جلوه می‌کند. امکان بهره‌جویی از رویکردهای هنری در گونه‌های متفاوت نقاشی، نمایش، سرگرمی‌های سازنده (کاردستی)، سفالگری و حتی موسیقی، که امکان بهره‌گیری از آن‌ها در شرایط امروز آموزش و پرورش ما بسیار محدود است، به مدیریت این نهادها اجازه داده است، از کاربردی‌ترین روش‌های ممکن در گسترش فراگیری مفاهیم در میان کودکان بهره‌جویند؛ امکانی که پس از حضور کودک در دبستان، و سپس مدرسه‌ی راهنمایی و دبیرستان، به حداقل می‌رسد و بهره‌گیری از مفاهیم نظری به شیوه‌های مدرسه‌ای و مشق و نیمکت و تخته سیاه، کودک را در حصارهای خشک و قدیمی آن اسیر می‌کند؛ روشی که حتی در آموزش دانشگاهی ما نیز کم‌وبیش دنبال می‌شود.

جایگاه کتاب در فرایند آموزش پیش دبستانی

تنوع کتاب‌های منتشر شده توسط ناشران خصوصی، هرچند امکان بهره‌جویی‌های غیراستاندارد و غیرکیفی را نیز به دنبال داشته. اما فقیرترین و سودجوترین ناشر کتاب‌های پیش دبستانی را نیز مجبور به قدم گذاشتن در عرصه‌ی رقابت و پیروی از «واحدهای کار» و استفاده از رویکردهایی چون: رنگ‌آمیزی، نمونه‌سازی، دست‌ورزی، و فراگیری مهارت‌هایی چون: سامان‌دهی، مفاهیم قیاسی، شکل‌های هندسی، تضادها و غیره کرده و تولید مجموعه کتاب‌هایی چون: الفبا آموز، زبان آموز، عددآموز، رنگ‌آموز و غیره را در دستور کار آن‌ها قرار داده است.

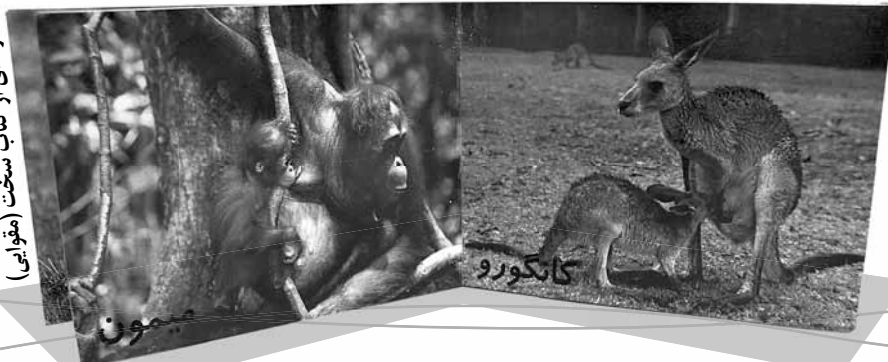
با این امید که فعالیت‌های دولتی تنها در راستای تقویت و کیفیت بخشی به تلاش‌های مدیران، مربیان و ناشران سخت‌کوش در این زمینه به کار گرفته شود، نه تضعیف و محدود کردن آزادی عمل آنان، در این جا به جایگاه کتاب‌های آموزشی و گونه‌های آن در روند آموزش پیش دبستانی پرداخته می‌شود.

۲۹۹۱۹۰۳

زمستان ۱۳۸۸

۴۷

• نمونه‌ای از کتاب سخت (مقوایی)

گوناگونی کتاب‌های پیش‌دبستانی

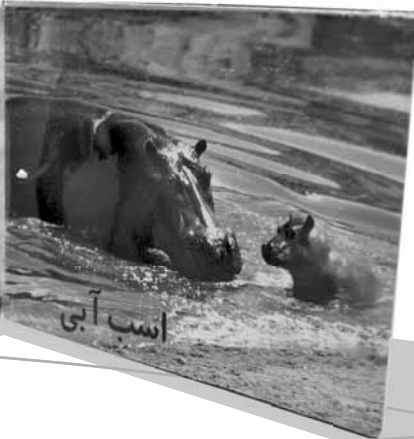
کتاب‌های کودکان، به فراخور ارزش‌گذاری متن و تصویر، به دو گونه‌ی فراگیر: «کتاب‌های مصور»^۱ و «کتاب‌های تصویری»^۲ تقسیم می‌شود.

در کتاب‌های مصور، بار اصلی پیام کتاب به عهده‌ی متن است و تصویر کامل‌کننده‌ی عناصر محتوایی متن به شمار می‌رود. وجود متن‌های نسبتاً طولانی در کتاب‌های مصور سال‌های پایانی دبستان یا نوجوانان، ضرورت و کارایی تصویر را کاهش می‌دهد. در کتاب «کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن»، اثر ثریا قزل ایاغ، استاد و پژوهشگر ادبیات کودکان می‌خوانیم: «در کتاب مصور، تصویرها نقش محوری ندارند، بلکه برای متن، نقش آن‌ها تکمیل‌کننده است.»

اما در کتاب‌های تصویری، بار اصلی روایت به عهده‌ی تصویر است. در این‌گونه کتاب‌ها یا متنی دیده نمی‌شود و یا تنها برای کامل کردن تصویر به کار می‌آید. کودک در این‌گونه کتاب‌ها، اصطلاحاً «تصویرخوانی» می‌کند و از راه پی‌گیری رویدادهای شکل گرفته در تصویرهای پیاپی، «پیرنگ» متن را درمی‌یابد. پری نودلمن، منتقد ادبیات کودکان، معتقد است: «کتاب تصویری کتابی است که از طریق مجموعه‌ای از تصاویر مرتبط به هم یا متنی کوتاه، یا بدون متن قصه‌گویی می‌کند یا اطلاعاتی را منتقل می‌سازد»^۳ [قزل ایاغ].

یگی والن - لویت (۱۹۸۴) معتقد است نخستین واکنش بیشتر خردسالان به کتاب تصویری، به طور عمده فیزیکی است؛ مانند زمانی که کودک اندازه، شکل، بافت و بخش‌های متحرک یک جسم ناآشنا را مورد بررسی قرار می‌دهد. کودک ممکن است برای شناختن کتاب، آن را در دهانش بگذارد و یا حتی آن را سر و ته ورق بزند [نورتون].

در کتاب تصویری «سلام»، اثر پرویز کلانتری، کودک در هر مرحله افرادی را سرگرم کار می‌بیند و در هر تصویر بعدی با نمایی روبه‌رو می‌شویم که کودک با گفتن «سلام!» نگاه آن‌ها را متوجه‌ی خود می‌سازد. اشاره به مفهوم سلام و ایجاد ارتباط با دیگران، یک مفهوم آموزشی است که کتاب با تصویرهای پی‌درپی، به هدف فراگیری آن نزدیک می‌شود.

• نمونه‌ای از کتاب واشو (POP-UP)

در کتاب تصویری «چه می‌بینم، چه هست؟» اثر ماریا انریکوآگوستینلی، کودک نخست با تصویرهایی نیمه‌تمام از پدیده‌های متفاوت روبه‌رو می‌شود. سپس با دیدن هر کدام از تصویرها، حدس‌هایی در مورد ماهیت تصویر می‌زند و در صفحه‌ی بعدی با تصویر تمام‌نمای آن روبه‌رو می‌شود و مفهوم آموزشی کتاب را در مورد شناخت جانوران دنبال می‌کند.

«تصویرخوانی»، مهم‌ترین ویژگی کتاب‌های تصویری است. فرایندی که کودک را پیش از خواندن متن احتمالی کتاب، به فضاسازی‌ها و شخصیت‌های تصویری علاقه‌مند می‌سازد و غالباً در انتخاب کتاب دل‌خواهش تأثیر می‌گذارد.

کتاب‌های تصویری، به ویژه کتاب‌های بدون متن^۴ یا با متن کم^۵، نخستین کتاب‌هایی هستند که در دسترس کودکان قرار می‌گیرند. «کتاب‌های مقوایی»^۶ با تصویرهای بزرگ و جزئیات کم، کودکان خردسال را با شکل کلی حیوانات و پدیده‌ها آشنا می‌سازند. «کتاب‌های حمام»^۷ فرصتی پیش می‌آورد تا کودک هنگام آب‌بازی‌های خود، کتاب را نیز به بازی بگیرد و تصویرهای کتاب را هم‌بازی‌های خود بینگارد. تصویرهای کتاب «واشو» (پاپ‌آپ)، با گشوده شدن صفحات کتاب، از میان آن بیرون می‌زنند و باورپذیری کودکان خردسال را در پذیرش ابعاد فضایی داستان افزایش می‌دهند.

تصویرهای برجسته در کتاب‌های پارچه‌ای و حسی-لمسی، فرصتی برای کودک پیش می‌آورند تا از طریق لمس کردن، بافت واقعی اشیاء و بدن جانوران را دریابد. کتاب‌های اسباب‌بازی «کتاب-بازی‌ها» نیز فرایند کتاب‌خوانی و تصویرخوانی کودک را با رویدادهای بازی‌گونه و سرگرم‌کننده دنبال می‌کنند. در کتاب‌های زبانه‌ای متحرک که نوعی کتاب-بازی هستند، کودک با کشیدن یک زبانه، رویدادهای تازه‌ای در تصویر پدید می‌آورد و خود را در تغییر وضعیت روایت متن شریک می‌کند. هم‌چنین، کودکان در خانه، مهدکودک و آمادگی‌ها فرصتی به دست می‌آورند تا با ورق زدن کتاب‌های عددآموز، الفبای آموز و کتاب‌های مفهومی، دانش‌های تازه‌ای به دست آورند. گوناگونی شکل در فرایند تولید کتاب‌های تصویری برای خردسالان و کودکان، از چنان جلوه‌ها و تنوعی برخوردار است که هیچ کودکی توان چشم‌پوشی از کتاب را ندارد. تنوع قطع و

کاربرد کتاب‌های امروز، به کودک این امکان را می‌دهد که در هر کدام آن‌ها، سلیقه‌ی تازه‌ای را برگزیند و به آن دل ببندد. بازدید کوتاهی از غرفه‌ی کتاب‌های تصویری کشورهایی چون تایوان و کره در نمایشگاه سالانه و بین‌المللی بولونیای ایتالیا و فرانکفورت آلمان، تنوع بی‌شمار و زیبایی خیره‌کننده‌ی این گونه کتاب‌ها را به نمایش می‌گذارد.

در این‌جا به گونه‌هایی از کتاب‌های تصویری برای کودکان، به ویژه کودکان پیش‌دبستانی، اشاره می‌شود.

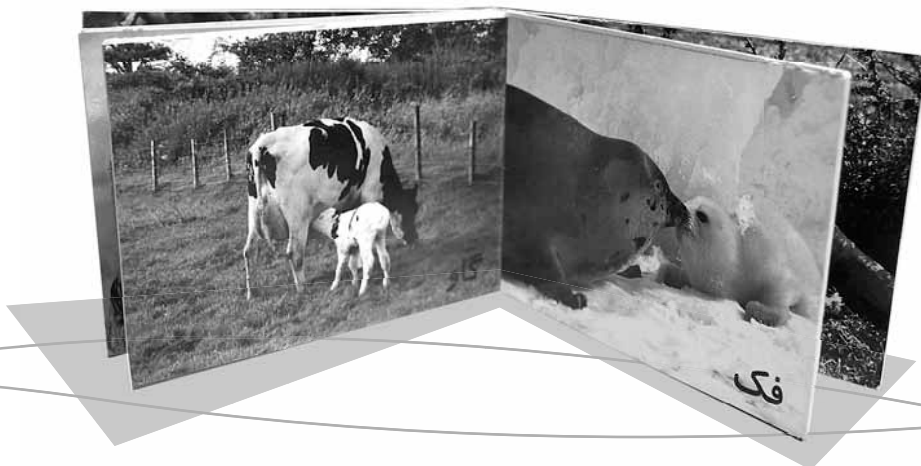
کتاب‌های مقوایی^۸

این گونه کتاب‌ها با تصویرهای بزرگ، صفحات کم و ورق‌های سخت و مقوایی، برای نوزادان و کودکان خردسال (تا سه سال) فراهم می‌شود. کتاب‌های مقوایی معمولاً ۶ تا ۱۲ صفحه و از مقوای کلفت و بادوام ساخته شده‌اند. رنگ‌های به کار برده شده در تصویرهای کتاب، بیشتر از رنگ‌های بدون سایه-روشن، خوش‌فام و ترکیبی تشکیل شده‌اند و طراحی‌های آن بسیار ساده و بدون جزئیات است. در کتاب مقوایی، به جز چند واژه، از متن خبری نیست و مقوایی بودن صفحات به کودک امکان می‌دهد که با آن بازی کند. بسیاری از کتاب‌های **دیک برون**، تصویرگر برجسته‌ی کودکان، هم‌چون «سیندرلا» و «می‌فی در برف» به این روش تهیه شده‌اند. کتاب آموزشی «رنگ‌ها» اثر **امیر مفتون**، از جمله کتاب‌های مناسبی است که به صورت مقوایی چاپ شده است.

مجموعه‌های دنباله‌دار در فراهم‌سازی کتاب‌های آموزش مقوایی با عنوان‌هایی چون: جانوران، گل‌ها و گیاهان، اشیاء و غیره به کودکان امکان می‌دهند شکل پدیده‌های اطراف خود را بشناسند و برای رویارویی با حضور واقعی آن‌ها در شرایط آینده آماده شوند.

کتاب‌های حمام

کتاب‌های حمام از صفحات نرم و ضخیم، پلاستیکی و قابل انعطاف ساخته شده‌اند و کودک می‌تواند آن‌ها را به عنوان هم‌بازی خود به حمام ببرد. مقاومت صفحات این گونه کتاب‌ها در برابر

• نمونه‌هایی از کتاب‌های شکلی

رطوبت و

دهان زدن کودک،

سبب می‌شود که کودک ارتباط

نزدیکی با آن‌ها برقرار کند و با تصویرهای بسیار

ساده و ابتدایی آن‌ها آشنا شود. درون مایه‌ی کتاب‌های حمام بیشتر

آموزشی است تا داستانی و هدف آن‌ها آشنایی کودک با پدیده‌های پیرامونی به

زبان غیرداستانی است.

کتاب‌های شکلی^۹

برش روی جلد و صفحات کتاب‌های مقوایی و غیرمقوایی به صورت‌های گوناگون، به گونه‌ای

که به شکل یک گل یا حیوان یا خانه درآمده باشد، برای کودکان بسیار جالب و دیدنی است.

در این کتاب‌ها، شکل به کار گرفته شده برای برش کتاب، کودک را با درون مایه‌ی کتاب آشنا

می‌کند و فرایند کتاب‌خوانی از همان دیدن شکل نخستین کتاب، آغاز می‌شود. دیدن کتاب‌هایی

به شکل ماهی، کفش‌دوزک، کامیون، خانه و غیره برای کودکان خردسال جالب و دوست‌داشتنی

است. در کتاب «تولد»، با طراحی **سیاوش ذوالفقاریان**، کودک با مراحل گوناگون رشد جوجه

در تخم آشنا می‌شود.

کتاب- بازی‌ها^{۱۰} (کتاب‌های اسباب‌بازی)

کتاب- بازی‌ها از گونه‌های متفاوتی برخوردارند و پدیده‌ی بازی، زمینه‌ای برای گرایش کودکان

به این گونه کتاب‌ها به شمار می‌رود. در برخی از این کتاب‌ها، کودک با رویدادی بازی‌گونه در

کتاب آشنا می‌شود و فرایند بازی، او را به دنبال کردن درون مایه‌ی کتاب می‌کشاند. کتاب

«مازن»، اثر **فرشید مثقالی**، کتاب- بازی مناسبی برای کودکان سه تا شش سال است. در کتاب

مازن که فرایند واژه‌سازی و زبان‌آموزی را برای کودک دنبال می‌کند (واژه‌ی «مازن» از بخش

نخست واژه‌ی «ماهی» و بخش دوم واژه‌ی «گوزن» تشکیل شده است)، ساده‌ترین گونه‌های

واژه‌سازی را به دنیای خیال‌انگیز کودکان پیش‌دستانی می‌کشاند و به آن‌ها امکان می‌دهد که جانوری خیالی با بدن ماهی و پاهای گوزن ببینند.

جابه‌جا شدن نیمه‌ی بالایی و پایینی صفحات کتاب، نه تنها به پیدایش جانوران تازه و عجیب و غریب می‌انجامد، بلکه ساختن نام ناآشنا و ساختگی حیوان جدید نیز از راه ترکیب واژه‌ها امکان‌پذیر می‌شود. در کتاب‌های «دالی» و «سلام»، اثر پرویز کلاتری، کوتاه شدن لبه‌ی صفحات کتاب به شکل یک در میان، به کودک امکانی تازه برای بازی می‌دهد. امکان چرخاندن تصویرها برای یافتن مکان زندگی جانوران در کتاب علمی- آموزشی «حیوانات و محیط زیست ایران»، اثر پرویز ایزدپناه، یک سرگرمی ساده‌ی علمی را در اختیار کودکان قرار می‌دهد. صفحات کتاب «هفت کمان هفت رنگ»، با طراحی هوشنگ محمدیان نیز به گونه‌ای بریده شده‌اند که کودک با ورق زدن صفحات منحنی کتاب، رنگ‌های رنگین‌کمان را از یکدیگر جدا می‌کند. در کتاب- بازی «جادوی رنگ‌ها»، اثر سعید رضایی، کودک فرصت می‌یابد با قرار دادن طلق‌های رنگی ضمیمه‌ی کتاب به روی تصویرها، رنگ‌های تازه‌ای بسازد.

برخی از تصویرگران نام‌آور جهان، همچون والتر کرین، کالدات، اریک کارل و لئولونی، توجه ویژه‌ای به جایگاه کتاب- بازی‌ها در دنیای کودکان خردسال نشان داده‌اند. والتر کرین نزدیک به ۳۰ کتاب برای بازی کودکان طراحی کرده است.

«کتاب‌های زبانه‌ای متحرک»^{۱۱} گونه‌ای کتاب- بازی با زبانه‌هایی در لبه‌ی صفحات مقوایی کتاب هستند، و به حرکت درآوردن زبانه‌ها، بخش‌هایی از تصویر، همچون برگ درختان، بال پرنده‌ها و سر حیوانات را به حرکت در می‌آورد و به این ترتیب کودک با فرایند آموزشی یا داستانی متن به شکل حرکت آفرینی آشنا می‌شود. در کتاب «آبله مرغان»، اثر شن رودی، کنش خاراندن بدن توسط یک کودک بیمار، از طریق زبانه‌های متحرک، به رویداد جالبی تبدیل شده است.

استفاده از موسیقی در «کتاب‌های موزیکال»^{۱۲} که با فشار یک دکمه صورت می‌گیرد و آهنگ ترانه‌ای آشنا، شعرها و تصویرهای کتاب را همراهی می‌کند، سبب می‌شود کودک با صداهای طبیعت، صدای حیوانات، صدای وسایل حمل‌ونقل و غیره آشنا شود.

کتاب‌های تاشو^{۱۳} «آکاردئونی- پلکانی» و کتاب‌های درپچه‌ای

کتاب‌های تاشو، به صورت صفحات تاخورده پدیدار می‌شوند و تصویرهای روایی پی‌درپی به صورت نمایش پرده‌ای در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند.

فراهم‌سازی کتاب‌های تاشو در شکل‌های کهن و سنتی آن نیز از نمونه‌های فراوان در کشورهای گوناگون هم‌چون ژاپن برخوردار است. برخی از کتاب‌های ادیانگ، تصویرگر چینی - آمریکایی و وارژا لاواته، تصویرگر سویسی از این ویژگی برخوردارند.

کتاب‌های دریچه‌ای نیز کتاب‌هایی هستند که مانند دریچه از دو سو باز می‌شوند و کودک، تصویرها و متن کتاب را در هر بخش از آن دنبال می‌کند.

کتاب‌های واشو^{۱۴} (پای‌آپ)

در برخی کتاب‌ها، با گشودن ورق‌های کتاب، تصویرهای برش خورده از سطح افقی کتاب جدا می‌شوند و به صورت برجسته در می‌آیند. در این گونه کتاب‌ها، کودکان با فرایند شگفت‌انگیز تصویرهای بیرون زده‌ای روبه‌رو می‌شوند که در آن دیواره‌ی برج‌ها و قلعه‌ها از سطح افقی کاغذ برمی‌خیزند، درخت‌ها به شکل عمودی قرار می‌گیرند و عناصر تصویری، فضای بالای صفحات کتاب را اشغال می‌کنند. باورپذیری رویدادها و فضا‌سازی واقعی‌تر، به کودکان خردسال این امکان را می‌دهد که پا به قلمرو تصویرهای کتاب بگذارند و با اهداف روایی و آموزشی متن روبه‌رو شوند.

تصویرهای کتاب واشو، به محض بسته شدن ورق‌های کتاب، دوباره در جایگاه خود قرار می‌گیرند و حس فضایی آن تا بازخوانی دوباره به فضای افقی کتاب محدود می‌شود.

تصویر در کتاب‌های واشو، از دو بعد طول و عرض برخوردار است و حس معماری دیوارها، درختان، انسان‌ها، جانوران و پدیده‌ها، کودکان را با تناسب موجود میان اجرای تصویر آشنا می‌کند و امکان ساختن قلعه‌ها، جنگل‌ها و دیگر فضاهای تصویری را فراهم می‌سازد. کتاب واشو «بروکلین»، یک اثر برجسته‌ی هنری - مهندسی است که مناطق مهم بروکلین نیویورک را نشان می‌دهد. تصویرهای سه‌بعدی و پیچیده‌ی این کتاب، بازارچه‌ی ارتش، جزیره‌ی کرنی، موزه‌ی هنر بروکلین و دیگر چشم‌اندازهای زیبای شهر را در خود گنجانده‌اند. هنرمندان و طراحان برجسته‌ای هم‌چون موریس سن‌داک و رابرت سابورا در آماده‌سازی تصویرهای سه‌بعدی این کتاب شرکت جسته‌اند.

کتاب‌های برجسته^{۱۵}

استفاده از سطوح برجسته با عمق بخشیدن به تصویر، به کودکان امکان می‌دهد که از طریق لمس کردن، بافت‌ها و برجستگی‌های سطوح تصویری را حس کنند. بسیاری از تصویرهای

این گونه کتاب‌ها از طریق کلاژ پارچه، کاغذ و اشیای دیگر شکل می‌گیرند. کاربرد مستقیم این اشیاء به ویژه در کتاب‌های دست‌ساز، در روند شکل‌گیری تصویرها، به کودک امکان می‌دهد که افزون بر یاری جستن از ویژگی‌های دیدن در باورپذیری بافت و سطوح تصویری، از امکان لمس کردن و دست زدن به تصویر در فرایند نزدیک شدن به ماهیت تصویرها نیز بهره جوید.

در «کتاب‌های پفکی»^{۱۶}، تصویرها با استفاده از مواد شیمیایی و صنعتی، به صورت نرم و برجسته روی صفحات مقوایی کتاب ظاهر می‌شوند و امکان تازه‌ای برای ارتباط لمسی کودک فراهم می‌آورند. هرچند بافت برجسته‌ی این تصویرها، همان بافت واقعی پدیده‌ها نیست، ولی نوعی جذابیت آفرینی است که در گرایش کودک به کتاب تأثیر دارد.

کتاب‌های برجسته‌ی حسی - لمسی^{۱۷}

این گونه کتاب‌ها، هم‌چون کتاب‌های زبانه‌ای متحرک، از مجموعه «کتاب‌های مشارکتی»^{۱۸} به شمار می‌روند و کودک از طریق امکانات لمسی و دیداری، به تصویرخوانی روی می‌آورد. بافت‌های قابل لمس، اشیاء و گل‌هایی که می‌توان بوی آن‌ها را حس کرد و نیز جابه‌جا کردن قطعات تصویری، کودک را در موقعیت ارتباط نزدیک‌تر با موضوع قرار می‌دهد. کتاب «پت خرگوش کوچولو» که کتابی کلاسیک در این گونه به شمار می‌رود، از کودکان می‌خواهد در آینه نگاه کنند، به بازی «دالی - موشه» پردازند و احساس دست زدن به یک ریش زبر را تجربه کنند.

فریبا کیهانی، زهرا فرمانی و مهین محبوبی، از جمله هنرمندانی هستند که در فراهم‌سازی کتاب‌های حسی - لمسی و پارچه‌ای^{۱۹} تلاش ورزیده‌اند و با فراهم‌سازی کتاب‌هایی که در آن‌ها از بافت پارچه، کاغذ، گونی و اشیاء استفاده شده، تصویرهایی آفریده‌اند که به صورت کتاب‌های دست‌ساز آماده‌سازی شده‌اند و کودکان کم‌توان را در فرایند آشنایی با پدیده‌های پیرامونشان یاری می‌دهند. کتاب «گل یا پوچ»، کتابی پارچه‌ای است که از موفقیت‌های جهانی برخوردار است و در آن با استفاده از یک بازی ساده‌ی کودکانه، مفهوم‌های آموزشی به کودک منتقل می‌شود. این گونه آثار، به ویژه برای کودکان نابینا و کم‌توان، کاربردهای درخشانی دارند.

کتاب‌های تصویری حسی - لمسی با سطوح برجسته‌ی تصویری، به کودکان نابینا امکان می‌دهند که از لمس تصویرها لذت ببرند و آن‌هایی را که در خواندن حروف چاپی توانا نیستند، برای یادگیری خواندن از راه خط بریل آماده می‌سازند. درک تصویر برای کودکانی که به طور مادرزاد دچار نابینایی هستند، بسیار دشوار است. تبدیل پدیده‌ها به شکل‌های ساده‌ی هندسی، به کودکان خردسال نابینا کمک می‌کند که بدون پشت سر گذاشتن تجربه‌های دیداری، شخصیت‌ها و پدیده‌ها را در شکل‌های هندسی و به گونه‌ای ساده و مجازی، بازشناسی کنند. تصویرهای

کتاب‌های حسی - لمسی وارژا لاواته، معلم و نویسنده‌ی برجسته‌ی سوئسی، این امکان را در سطحی فراگیر در اختیار کودکان نابینا قرار می‌دهد.

با فراهم سازی کتاب‌های دست‌ساز لمسی، کودکان از راه حس بساواپی، تصویرخوانی می‌کنند. کتاب آموزشی «این چیه؟» اثر آلن جنسن و دیگران، از نخستین کتاب‌های حسی - لمسی برای کودکان نابیناست که در سال ۱۹۷۷ به چاپ رسید. عناصر تصویری این کتاب به شکلی خاص و بافتی ویژه برای کودکان آماده‌سازی شده است. استفاده از علائم زبانی به شکل تصویرهای کدگذاری شده به جای متن، به کارگیری تصویرهای جدید را در کتاب‌های مورد توجه کودکان ناشنوا و یا کم‌شنوا و هم‌چنین کودکان کم‌توان، ضروری ساخته است.

در کتاب «زبان دست‌ها» (با دست‌هایمان حیوانات باغ‌وحش را بسازیم)، اثر مری بت و جرج آنکونا، افزون بر آموزش تصویری حیوانات باغ وحش، از شکل‌های اشاره‌ای برای بیان شکل‌های حیوانات استفاده شده است. نشانه‌های تصویری (پیکتوگرام^{۲۰}) کتاب‌های آنیتا یوهانسون، نویسنده و طراح سوئدی، توسط کودکان به سادگی قابل درک است. متن ساده‌ی این کتاب‌ها به کمک نشانه‌های تصویری می‌آید، بدون آن که در کتاب از تصویرهای معمولی و رنگی که در کتاب‌های عادی دیده می‌شود، خبری باشد - براساس تجربه‌های به دست آمده، کتاب‌هایی که با نشانه‌های تصویری پیکتوگرام همراه هستند، راه را برای زبان‌آموزی کودک باز می‌کنند و کودک توانایی‌های خود را در یادگیری زبان باور می‌کند.

تصاویر کتاب «در بزَن»، اثر کلارا تیدهولم، برای کودکانی که از بیماری «سندروم دان» رنج می‌برند، بسیار مناسب‌اند و همراه سی‌دی در اختیار کودکان قرار داده می‌شوند. این تصاویر به شیوه‌ی برجسته آماده سازی شده‌اند.

تصویرهای کدگذاری شده در روش «بلیس»^{۲۱} برای کودکان کم‌توان به گونه‌ی علائم راهنمایی و رانندگی آماده می‌شوند. کودک مفاهیم موضوعی

تصویرها را از راه نشانه‌های انتخاب شده، دریافت می‌کند. تلاش‌های «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» در چاپ کتاب‌هایی به زبان بریل، در مجموعه این فعالیت‌ها قرار دارد.

جولای ۲۰۱۹

زمستان ۱۳۸۸

۵۵

کتاب و آسبو

به مرغ ماهی خوایم
ماهی زیاد دوست دارم
بلنگام رو آیم
به موجه، رختخوابم

نرم و سفید
قشنگم و خوش اندام
به من می‌کن پرند
بال و نوکم بلند

ممنون فصل بهار
داره راه رفتنم
کلاغ پر سیاه منم

کتاب‌های کاربردی^{۲۲}

کتاب‌های کاربردی، مجموعه‌ای از کتاب‌های مشارکتی‌اند که کودکان و نوجوانان را به فعالیت‌های متقابل فرا می‌خوانند. این مجموعه کتاب‌ها که بیشتر به میدانه‌ی کتاب‌های علمی و «غیرتخیلی»^{۲۳} اختصاص دارد، روش‌هایی را برای ساختن شکل‌های گوناگون در برمی‌گیرد. تصویرهای این‌گونه کتاب‌ها بیشتر با طراحی، عکس و نمونه‌سازی همراه‌اند؛ به گونه‌ای که کودک و نوجوان با دیدن تصویرها و طراحی‌ها، به روش ساخت نمونه‌ها پی می‌برد. با وجود این، نگاه تجسمی هنرمند در شکل‌گیری نمونه‌های ساخته شده، از ویژگی‌های گرافیکی برخوردار است و جلوه‌هایی از نگاه‌های هوشمندانه و خلاق را به کودکان نشان می‌دهد. در کتاب‌هایی چون «برگ‌ها» و «پارچه‌ها»، اثر مرتضی اسماعیل سهپی، «فلزها» اثر بهراد امین سلمانسی، «پرها»، «سنگ‌ها» و «دکمه‌ها» اثر ابوالفضل همتی آهویی، «شکل‌سازی با کاغذ روزنامه» اثر نیره تقوی، «تکه کاغذهای رنگی» اثر علی‌خدایی، «تخم‌مرغ‌ها» و «میوه‌ها» اثر حمید ترابلی، با رویکردهایی از این دست روبه‌رو می‌شویم که مربی با استفاده از امکانات پیرامونی و اغلب دورریختنی کودک، به او در ساختن شکل‌های گوناگون یاری می‌رساند؛ فرایندی که باعث تقویت مهارت‌های ذهنی و دست‌ورزی کودک می‌شود و گسترش مفهوم «تولید» و «ساختن» را به دنبال دارد.

1. Picture story Books
2. Picture Books
3. Illustrated Books
4. Nonalphabet picture Books
5. Almost- wordless Books
6. Board Books
7. Plastic bathtup Books
8. Board Books
9. Shape Books
10. Tay Books
11. Flap Books
12. Music Books
13. Folding Books
14. Pup-up Books
15. Excellent Books
16. Pudgy Books
17. Textile Books
18. Participation Books
19. Cloth Books
20. Pictogram
21. Bliss
22. Applied Books
23. Nonfiction

۱. نورتون، دونا. شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها (از روزن چشم کودک). ترجمه‌ی منصوره راعی و دیگران.
۲. مجموعه مقالات پژوهش‌نامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان (شماره‌ی ۱۱ و ۱۲)
۳. مجموعه مقالات کتاب ماه کودک و نوجوان.
۴. ویژه‌نامه‌ی جشنواره‌ی ادبیات کودک و نوجوان (ارویا- تهران)، ۱۳۸۳.
۵. قزل ایاغ، ثریا. ادبیات کودکان و ترویج خواندن. انتشارات سمت. تهران.

6. children's literature in the Elementry school). Charlotte s. Huck, Susan Hepler, Janet Hickman, ..., Mc Growhill Publications.
7. children and book. Zena Zutherland, the University of shicago, Longman, 1997, USA.